

теорет. конф. (XXIII Харк. політол. читання). – Х. : ХАП, НЮАУ ім. Ярослава Мудрого, НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування АПрН України, 2010. – С. 3–5.

О. М. Сахань, кандидат соціологічних наук, доцент,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

МЕНТАЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО СОЦІУМУ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У СУСПІЛЬСТВІ

В умовах соціально-політичних, економічних та духовно-культурних трансформацій, тобто перетворень та змін, що відбуваються з різною інтенсивністю та мають відповідні наслідки для сучасного українського суспільства, змінюється і ментальність соціуму, тобто система інтелектуальних і моральних орієнтацій, в яких виявляється «душа народу», загальноvizначні цінності, суспільна психологія, особливості світобачення, культурні устремління та соціальна організація.

Процес перетворення структурних елементів ментальності українства, що здійснюється під впливом трансформаційних чинників, залишає незмінним базові елементи культурного коду українського народу, тобто те «спільне, що лежить в основі його свідомого і підсвідомого, логічного та емоційного, як глибинне джерело мислення, сприйняття та реакцій на події, ідеологію та віру, почуття та емоції» [1, с. 68]. Потенційна стійкість до руйнування наявних ментальних характеристик українського соціуму протягом певного історичного періоду зумовлює рівень розвитку його ментального імунітету, який, з одного боку, стає кордоном на шляху негативних трансформаційних впливів на ментальність, а з другого – ментальним ресурсом, що використовується в інтересах суспільного розвитку.

Так, після повалення «розвитого соціалізму», розпаду Радянського Союзу, створення незалежної демократичної української держави, зміни ідеологічних орієнтирів та значних перетворень в економічному секторі, відбулося повільне відречення від колишнього «психологічного оснащення», що пов'язане з подоланням синдрому пострадянськості та корекцією моделей поведінки громадян нашої країни. Поступово ментальність українського соціуму звільняється від таких рис «радянськості», як «пасивність особи – відсутність волі до поліпшення життя власними силами, що доповнюється формальною активністю; комплекс меншовартості – відчуття власної неспроможності через

некомпетентність та непрофесіоналізм, зворотним боком чого є невмотивована амбіційність і хамство; патерналізм – очікування від влади розв’язання власних проблем; безпорадність, сподівання на розв’язання проблем ззовні, на чиясь гуманітарну допомогу, примирення з негативними явищами, терплячість, прагнення уникнути особистої відповідальності за стан громадських справ» [2, с. 335] та ін.

У результаті трансформаційного впливу на ментальність українського соціуму та досить швидкого розкладу радянського менталітету, носієм якого був майже увесь народ України, який ніколи не міг миритися з тиранією, національним гнітом та приниженням власної гідності, прагнув до волі та справедливості, суспільство зіткнулося з небезпечністю деструктивних наслідків такого впливу. Так, серед частини молоді, яка була народжена в незалежній Україні, після розпаду СРСР спостерігалась реставрація радянських цінностей і установок. Крім того, «процес так званої примусової адаптації людей не стільки до нових умов, скільки до тривалого періоду реформувань» [3, с. 84], який продовжується вже чверть століття, та інші наслідки трансформації спричинили ментальну неусталеність, плинність, невизначеність – почасти плідну, почасти кризову і стресову [4, с. 38] та різні психологічні перешкоди, зокрема, соціальну інертність, викривлене розуміння соціальної справедливості, деформованість уявлень про форми захисту від економічних труднощів, соціальну заздрість, звичку безвідповідальності й ін. [5, с. 45], здатність пристосовуватись до існуючих порядків. Усе це призвело до складнощів у наближенні ментальності української нації до ментальності європейських народів, з такими її характеристиками, як налаштування на досягнення особистого успіху, високого соціального становища чесними способами за допомогою власних здібностей, наполегливої праці та цілеспрямованості, свободолобство, раціональний тип мислення, виваженість, заощадливість та бережливість тощо.

Проте вивільнення творчого потенціалу, громадянської активності і самореалізації українства, яке здатне не лише орієнтуватись у нових умовах і досягати повної реалізації власних здібностей та можливостей, але й здійснювати цілеспрямоване перетворення навколишньої дійсності на користь усього суспільства, сприяли вкоріненню демократичних традицій і розвитку інститутів громадянського суспільства, вироблення й осягнення перспективних стратегій соціального розвитку, державотворення, утвердження правової держави, яка прямує до Європи. Деякі системоутворюючі складові ментальності українського народу (наприклад, індивідуалізм, емоційність, духовність, інтровертність, релігійність, волелюбність, егалітаризм, кордоцентризм тощо), який, долаючи прояви тоталітарного політичного режиму, шукав, закріплював і демонстрував свою особливість, унікальність, щоб відстояти право на

існування і самостійність, отримали нове змістовне заповнення. «Їхня зміна детермінувала й певну еволюцію ментальних властивостей» [3, с. 81], зростаючий рівень ментального імунітету українства.

Замість цілковитої байдужості до дій владних установ, бюрократизації та корумпованості суспільства, відсутності реального забезпечення громадянських прав, політичної індиферентності і пасивності широких верств населення, спричинених багаторічним відчуженням громадян від влади та відсутністю можливості контролювати її, прийшло розуміння власної відповідальності за своє особисте життя і майбутнє рідної країни, необхідності перенесення цінностей та моральних імперативів європейської ментальності у ґрунт ментальності сучасного українського соціуму.

Консолідувавшись, народ України повстав у «Революцію гідності» проти згубних соціальних практик злочинного режиму Януковича, за очищення та оновлення влади, за європейський вектор розвитку держави з надією на позитивний результат трансформаційних процесів у країні. Найкращі риси української ментальності проявилися у тому, що люди навчилися співчувати і допомагати одне одному, подолали байдужість, спрямували свої зусилля на підтримку фронту, відновлення української армії, формування нових інститутів громадянського суспільства. Отже, ментальність українського соціуму в умовах трансформаційних процесів у суспільстві зазнала значного впливу, що сприяло зміні політико-ідеологічних уподобань громадян, переосмисленню політико-правових та моральних цінностей, консолідації української політичної нації, формуванню загальноукраїнської ідентичності, яка набуває рис громадянської ідентичності, зростанню активності українського соціуму та забезпеченню поступального розвитку української держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Котляр Ю. В. Трансформації в психолого-ментальному світосприйнятті селянства Півдня України (перша третина ХХ ст.) / Ю. В. Котляр // Наук. пр. Миколаїв. держ. гуманіт. ун-ту ім. Петра Могили комплексу «Києво-Могилян. акад.». Сер.: Істор. науки. – 2008. – Т. 88, Вип. 75. – С. 67–70.
2. Політологічний енциклопедичний словник / упорядник В. П. Горбатенко ; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : Генеза, 2004. – 736 с.
3. Колесников М. П. Сучасна українська ментальність: сутність та особливості / М. П. Колесников, О. М. Сахань // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія : щокварт. наук.-практ. журн. – № 3'2005. – Х. : НТУ «ХПИ», 2005. – С. 80–95.

4. Побочий І. А. Менталітет українського суспільства: витоки та сучасний стан / І. А. Побочий // Политические реалии и перспективы Украины. Вісник СевДГУ. – Вип. 91. – Політологія : зб. наук. пр. – Севастополь : Вид-во СевНТУ, 2008. – С. 37–40.
5. Бондаренко О. В. Економічна ментальність як фактор побудови модерного українського суспільства / О. В. Бондаренко // Гілея : наук. вісн. : зб. наук. пр. – К., 2007. – Вип. 8. – С. 36–48.

Г. М. Сіромська, кандидат історичних наук, доцент,
Львівський державний університет внутрішніх справ

ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ У ТРАКТУВАННІ ДМИТРА ЧИЖЕВСЬКОГО

Постать Дмитра Чижевського (1894–1977) належить до когорти непересічних представників української філософії, а його ідеї досі залишаються актуальними, потребуючи поглибленого вивчення. Обґрунтовуючи поняття «національної філософії», мислитель одним із перших виокремив феномен української ментальності і розглядав його як одну із найскладніших проблем, що зумовлює життєвий уклад [5, с. 18]. Зокрема, за Д. Чижевським, такі риси, як інтроверсивність (зосередження на власному внутрішньому світі), кордоцентричність (виражена у чутливості, любові до природи, обрядовості і фольклорі) і свободолюбність, складають сутність української ментальності – спосіб мислення і налаштованості до навколишнього світу.

Особливу увагу Д. Чижевський акцентував на зв'язку колективної психології зі способами світорозуміння нації, хоч і не вважав психологічний чинник визначальним у трактуванні особливостей української ментальності. Причина у тому, що філософ трактував колективну психіку (колективний характер) наслідком «об'єктизованого духу» – культури. На подібні інтерпретації натрапляємо в літературознавчих дослідженнях Д. Чижевського. Зокрема, у статті «До характерології слов'ян» мислитель наголошував, що «полярні протилежності містять у собі щось спільне і внаслідок цього сукупно характеризують націю» [6, с. 9]. Національний світогляд, за Д. Чижевським, це – поєднання певних надісторичних та історичних елементів. Важливо наголосити, що він не є непорушною структурою, адже піддається впливам інших (у філософа «чужих») культур, а також підлягає еволюції через зміни всередині, що у підсумку накладає свій відбиток на «психіку народну» [3, с. 16].